

SARAMAGO

DOBITNIK NOBELOVE NAGRADE

KAMENI SPLAV

Prevela s portugalskog
Ana Kuzmanović Jovanović

 Laguna

Svaka budućnost je čudesna.

Aleho Karpentjer

Kada je Žoana Karda zagrebala zemlju brestovim štapićem, svi psi iz Serbera* su zalajali, izazivajući strah i paniku među stanovnicima jer je od pamtiveka vladalo uverenje kako će se, kada zalaje pseća vrsta koja je oduvek bila nema, čitav svet naći na ivici istrebljenja. Kako je nastalo to ukorenjeno sujeverje, ili čvrsto uverenje, što je, u mnogim slučajevima, paralelni alternativni izraz, niko danas ne pamti, međutim, zahvaljujući onoj poznatoj igri kada priču čujete pa je ponovite dodavši joj novu zapetu, francuske bake su imale običaj da zabavljaju svoje unuke basnom po kojoj je, na tom istom mestu, u opštini Serber, distriktu Istočni Pirineji, u doba Grka i mitologije zalajao jedan pas sa tri glave koji se odazivao na pomenuto ime Kerber, ako bi ga pozvao lađar Haron, njegov gospodar. Druga nepoznanica je pitanje kakve je organske mutacije pretrpeo taj čuveni zavijajući pripadnik porodice pasa dok nije dostigao istorijsku i dokazanu nemost svojih jednoglavih

* *Cerbère* – gradić na jugu Francuske, na granici sa Španijom. Ista reč na francuskom označava i Kerbera, biće iz grčke mitologije. (Prim. prev.)

potomaka, degenerika. Međutim, i ovu tačku doktrine samo retki ne poznaju, naročito ako pripadaju starijoj generaciji, pas Kerber, jer tako se na našem jeziku piše i kaže, čuvao je nemilosrdno kapiju pakla kako se duše ne bi usudile da iz njega izađu, te su stoga, možda zbog milosrđa već umirućih bogova, začutili budući psi za preostalu večnost, u nadi da će ćutanjem izbrisati sećanje na podzemni svet. Ali pošto zauvek nije moglo trajati zauvek, kako nas je izričito naučilo moderno doba, dovoljno je bilo da ovih dana, na nekoliko stotina kilometara od Serbera, u jednom mestu u Portugaliji čijeg ćemo se imena kasnije setiti, dovoljno je bilo da žena zvana Žoana Karda zagrebe zemlju brestovim štapom pa da svi psi s one strane izađu na ulicu zavijajući, oni koji, ponovimo, nikada nisu zalajali. Kada bi neko upitao Žoanu Kardu odakle joj ideja da zagrebe zemlju brestovim štapom, gest prikladan pre sumanutoj adolescentkinji nego pribra-
noj ženi, zar nije mislila o posledicama jednog naizgled besmislenog čina, a takvi, podsetiću vas, nose najveću opasnost, ona bi možda odgovorila, Ne znam šta mi bi, štap je ležao na zemlji, dohvatila sam ga i iscrtala liniju, Nije Vam palo na pamet da bi to mogao biti čarobni štapić, Delovao mi je prevelik za čarobni štapić, a čula sam da su čarobni štapići uvek od zlata ili stakla, svetlucavi i sa zvezdom na vrhu, Jeste li znali da je štap bio brestov, Ja se slabo razumem u drveće, posle su mi rekli da je brest isto što i vezika, a vezika je isto što i drvo samovilsko, nijedno od njih ne poseduje natprirodne moći, čak i kada se zamene imena, ali, što se ovoga tiče, mislim da bi i palidrvce izazvalo isti efekat, Zašto to tvrdite, Šta mora da se desi, desiće se, i poseduje ogromnu snagu, nemoguće je odupreti joj se, hiljadu puta sam to čula od starijih ljudi, Verujete li u sudbinu, Verujem u ono što mora da bude.

U Parizu su se slatko smejali što se *maire* žalio, koji kao da je telefonirao iz uzgajališta pasa u vreme kada se psima služi ručak, i samo su zbog upornih molbi jednog poslanika vladajuće većine, rođenog i odraslog u pomenutoj opštini, te stoga poznavao lokalnih legendi i priča, na kraju poslata na jug dva kvalifikovana veterinara iz *Deuxième Bureaua*, sa specijalnim zadatkom da prouče neobičan fenomen i sastave izveštaj i predloge za akciju. U međuvremenu, očajni, na ivici gluvoće, stanovnici su postavili po ulicama i trgovima prijatnog banjskog odmarališta, sada paklenog odmorišta, tuce otrovnih pita sa mesom, vrhunski jednostavan metod čiju je delotvornost potvrdilo iskustvo u svim epohama i na svim meridijanima. Sve u svemu, uginuo je samo jedan pas, ali preživeli su odmah naučili lekciju i u tren oka, uz lavež, rezanje i zavijanje, nestali po okolnim poljanama, gde su, bez vidljivog razloga, za samo nekoliko minuta utihnuli. Kada su veterinari napokon stigli, pokazali su im sirotog Medora, hladnog, naduvenog, toliko različitog od one vesele životinje koja je pratila gazdaricu u kupovinu i koji je, budući već star, voleo da bezbrižno spava na suncu. Međutim, kako pravda još uvek nije u potpunosti napustila ovaj svet, Bog je odlučio, poetično, da Medor uginu od pite koju je napravila njegova voljena gazdarica, koja je, treba znati, na umu imala jednu kuju iz komšiluka što joj nije izbijala iz dvorišta. Stariji veterinar pred tim tužnim ostacima reče, Obavićemo autopsiju, no zaista nije bilo potrebe jer je svaki stanovnik Serbera mogao, da je hteo, da posvedoči šta je *causa mortis*, ali skrivene namere Službe, kako su u žargonu nazivali tajnu službu, bile su da pristupe, tajno, ispitivanju glasnih žica životinje koja je, između zanemlosti, sada konačne zbog smrti, i tišine, za koju se činilo da će trajati čitavog života, ipak nekoliko sati imala glas i mogla biti nalik običnom psu.

Bili su to uzaludni pokušaji, Medor nije ni imao glasne žice. Veterinari su bili u neverici, ali *maire* je rekao svoje mišljenje, službeno i razumno, Nije ni čudo, toliko vekova psi iz Serbera nisu lajali da im je taj organ atrofirao, Kako onda iznenada ovo, To ne znam, nisam veterinar, ali našim brigama je došao kraj, *chiens* su nestali, tamo gde su sada ne čuju se. Medor je, isečen i loše zašiven, predat uplakanoj vlasnici, kao živi prekora, što prekora i jesu čak i kada umru. Na putu za aerodrom, gde je trebalo da uđu u avion za Pariz, veterinari su se dogovorili da će prećutati, u izveštaju, intrigantan događaj sa nestalim glasnim žicama. I to izgleda zauvek, jer je te iste noći po Serberu prošetao jedan ogroman troglavi pas, visok kao drvo, ali nem.

Negde tih dana, možda pre, možda nakon što je Žoana Karda zagrebala zemlju brestovim štapom, šetao je neki čovek plažom, bilo je predveče, kada se žamor talasa jedva čuje, kratak i suzdržan kao bezrazložan uzdah, i taj čovek, koji će kasnije reći da se zove Žoakim Sasa, hodao je iznad linije plime koja razdvaja suv pesak od mokrog peska, i povremeno se saginjao da dohvati poneku školjku, klešta raka, traku zelene alge, neretko nas vreme ovako troši, poput ovog usamljenog šetača. Pošto nije imao džepove niti kesu da odloži ono što pronađe, vraćao je u vodu posmrtnu ostataka kada bi mu se ruke napunile njima, neka ide u more ono što moru pripada, zemlji neka ostane zemlja. Ali svako pravilo ima svoje izuzetke, pa je Žoakim Sasa podigao jedan kamen koji je ležao malo dalje, van domašaja plime i oseke, i bio je težak, dugačak kao disk, nepravilnog oblika, da je bio kao drugi, lagan, glatkih ivica, od onih koji udobno stanu između palca i kažiprsta, Žoakim Sasa bi ga bacio po ravnoj površini vode, da ga vidi kako odskoče, dečački srećan zbog svoje veštine, i na kraju zaranja, izgubivši zalet, kamen koji

je imao naizgled zacrtanu sudbinu, kojeg je sunce sušilo, kojeg je samo kiša kvasila, no na kraju uronjen u tamne dubine da čeka milion godina, sve dok ovo more ne ispari ili se ne povuče i ne vrati ga na zemlju za milion godina, dajući vremenu vremena da na plažu dođe neki drugi Žoakim Sasa, koji će, ne znajući to, ponoviti isti pokret i potez, zato neka niko ne kaže, Neću to uraditi, siguran i čvrst nije nijedan kamen.

Na plažama juga po ovoj prijatnoj svežini neko se kupa poslednji put, pliva, igra se loptom, zaranja u talase, ili se odmara plutajući na dušek u naduvavanje, ili se, osetiviši na koži prvi povetarac sumraka, udobno namešta kako bi mu telo primilo poslednja milovanja sunca, koje će zaći u more za tren, najduži od svih jer gledamo ga i ono nam dopušta da ga gledamo. Ali ovde, na ovoj plaži na severu, gde Žoakim Sasa drži jedan kamen, toliko težak da ga ruke već bole, duva hladan vetar a sunce je već dopola zašlo, ni galebovi ne lete nad vodom. Žoakim Sasa je bacio kamen, računao je da će pasti nekoliko koraka dalje, malo dalje od njegovih stopala, svako od nas je u obavezi da poznaje sopstvenu snagu, tamo nije ni bilo svedoka koji bi se podsmevali nespretnom bacaču diska, on je sam bio spreman da se smeje samome sebi, ali nije ispalo onako kako je očekivao, taman i težak kamen je poleteo u vazduh, spustio se i pljesnuo pravo o površinu vode, od udarca je odskočio, u snažnom letu ili skoku ponovo se spustio, pa opet odskočio, da bi konačno zaronio u daljini, ukoliko ona daleka belina koju smo upravo videli nije samo trag pene prelomljenog talasa. Kako je to moguće, pomislio je zbunjeni Žoakim Sasa, kako to da sam ja, tako slabašno obdaren prirodnom snagom, bacio tako daleko tako težak kamen, u more koje već tamni, a ovde nema nikoga ko bi mi rekao, Odlično, Žoakime Sasa, ja

sam tvoj svedok za *Ginisovu knjigu rekorda*, takav podvig ne može proći nezapaženo, kakav baksuz, kada bih ispričao šta se desilo, nazvali bi me lažljivcem. Jedan ogroman talas došao je izdaleka, penio i prelivao se, na kraju je kamen zaista pao u more, to je efekat poznat još sa reka detinjstva onima koji su imali reke u detinjstvu, koncentrični krugovi koje bačeno kamenje uzrokuje. Žoakim Sasa je potrčao uz plažu i talas se razbio o pesak povukavši za sobom školjke, klešta rakova, zelene alge, ali i one druge, mehurasti bračić, koraline, laminarije. To je maleni kamen, lagan, od onih što staju između palca i kažiprsta, koliko li dugo nije video sunčevu svetlost.

Veoma je težak čin pisanja, jedna od najvećih odgovornosti, dovoljno je pomisliti na iscrpljujući posao koji podrazumeva da se poređaju po hronološkom redosledu događaji, prvo ovaj, zatim onaj, ili, ako tako više odgovara željenim efektima, današnji događaj stavi ispred jučerašnje epizode, i druge ne manje rizične akrobacije, prošlost kao da se dogodila sada, sadašnjost kao kontinuum bez početka i kraja, ali koliko god se autori trudili, jedan podvig ne mogu dostići, da opišu istovremeno dva slučaja koja su se i dogodila u isti čas. Ima onih koji smatraju da bi se ova poteškoća rešila tako što bi se stranica podelila u dve kolone, jedna pored druge, ali ovaj trik je naivan jer prvo bi bila napisana jedna, a tek onda druga, pri čemu ne smemo zaboraviti ni to da bi čitalac morao prvo da pročita jednu, pa onda onu drugu, ili obrnuto, najlakše je operskim pevačima, svako ima svoj deo u harmoničnoj celini, tri četiri pet šest tenora, basova soprana i baritona, svi pevaju različite tekstove, na primer, cinik koji se podsmeva, naivka koja preklinje, ljubavnik koji kasno pristizhe u pomoć, ono što gledaoca zanima jeste muzika, međutim, čitalac nije takav, želi da mu sve bude

objašnjeno, slog po slog i to jedan za drugim, kako su ovde i prikazani. Stoga, nakon što je prvo bilo reči o Žoakimu Sasi, tek sada će se govoriti o Pedru Orseu, mada je Žoakim bacio kamen u more i Pedro ustao iz stolice u jednom jedinstvenom trenutku, iako časovnici pokazuju jedan sat razlike, što je posledica toga što je ovaj u Španiji, a onaj u Portugaliji.

Poznato je da svaka posledica ima svoj uzrok, i to je univerzalna istina, međutim, nije moguće izbeći određene greške u prosuđivanju, ili najobičnijem prepoznavanju, jer se dešava da pomislimo kako ova posledica potiče od ovog uzroka, a zapravo je uzrok drugi, daleko od domašaja rasuđivanja koje imamo na raspolaganju i od nauke koju mislimo da posedujemo. Na primer, navodno je dokazano kako su psi iz Serbera zalajali jer je Žoana Karda zagrebala tlo brestovim štapom, međutim, samo veoma lakoverno dete, ako je neko i preostalo iz zlatnih vremena lakovernosti, ili nevino, ako sveto ime nevinosti može biti prizvano uzalud, dete spremno da poveruje kako je, ako zatvori šaku, sačuvalo svetlost u njoj, samo bi to dete poverovalo kako su u stanju da zalaju psi koji nikada pre nisu lajali, kako zbog istorijskih, tako i fizioloških razloga. U ovim desecima mesta, zaselaka, sela i gradova ima napretek ljudi koji bi se zakleli da je uzrok, ili uzroci, kako lajanja pasa tako i onoga što će zatim uslediti, to što su zalupili neka vrata, ili isekli neki nokat, ili ubrali neku voćku, ili razmakli neku zavesu, ili zapalili neku cigaretu, ili umrli, ili se, ne isti ti ljudi, rodili, a ove pretpostavke o smrti i rođenju najteže bi bilo prihvatiti ako imamo u vidu da bismo mi morali biti ti koji ih predlažu jer onaj ko se rađa neće progovoriti iz majčine utrobe a onaj ko umire neće govoriti kada uđe u utrobu zemlje. I ne вреди dodati da svako ima pregršt razloga da se smatra uzrokom svih posledica, ovih o kojima smo govorili i pride onih koje su isključivo

naš doprinos funkcionisanju sveta, ono što bih veoma voleo da znam jeste kakav će on biti kada više ne bude bilo ljudi i posledica koje samo oni uzrokuju, najbolje je i ne misliti o takvoj nepreglednosti od koje se zavrti u glavi, dakle, dovoljno će biti da prežive neke životinjice, neki insekti, i sve će postojati, svet mrava, svet cvrčaka, neće razmicati zavese, neće se gledati u ogledalu, pa šta, na kraju krajeva, jedina velika istina jeste da svet ne može biti mrtav.

Rekao bi Pedro Orse, kada bi se usudio, da je uzrok podrhtavanja zemlje to što je udario nogama o pod kada je ustao sa stolice, velika drskost s njegove strane, ako ne naša, jer pomalo sumnjamo ako svaka osoba ostavlja na svetu barem jedan znak, ovaj bi mogao biti znak Pedra Orsea, stoga tvrdi, Spustio sam noge na pod i zemlja se zatresla. Čudan je to potres bio jer niko nije pokazao da ga je osetio, pa čak i sada, nakon dva minuta, kada je na plaži talas već počeo da se povlači i Žoakim Sasa rekao sebi, Kada bih ispričao ovo, nazvali bi me lažljivcem, zemlja vibrira kao što nastavlja da vibrira žica koja je već prestala da se čuje, oseća je Pedro Orse pod tabanima, i još je osećao kada je izašao iz apoteke na ulicu, no niko tamo ništa ne primećuje, kao da gleda u zvezdu i kaže, Kakva divna svetlost, kakva prelepa zvezda, a ne može znati da se ugasila usred njegove rečenice, i deca i unuci će ponoviti te reči, jadni oni, govore o onome što je mrtvo a zovu ga živim, ne dešava se ta zabuna samo u astronomskim naukama. Ovde je sasvim suprotno, svi bi se zakleli da je zemlja čvrsta a samo bi Pedro Orse tvrdio da se tresu, sreća da je ćutao, nije pobegao prestrašen, štaviše, ni zidovi se ne drmajuu, lusteri vise kao visak, a ptičice u kavezu, koje obično prve podignu uzbunu, mirno spavaju na svojim prečkama, sa glavom pod krilom, igla na seizmografu je iscrtala i još iscrtava horizontalnu liniju na milimetarskom papiru.

Sledećeg jutra neki čovek je prolazio kroz neobrađena polja, zarasla u šipražje i močvarnu travuljinu, išao je stazama i putevima među drvećem, uzdignutim kao i ime koje im je dato, među jasenovima i jablanovima, kao i čestari-
ma tamarisa sa njihovim afričkim mirisom, ovaj čovek nije mogao odabrati veću samoću i više nebo, a gore u visini, uz nesnosnu larmu, pratilo ga je jato čvoraka, u tolikom broju da su činili taman ogroman oblak, poput olujnog. Kada bi se on zaustavio, čvorci bi leteli ukrug ili bi bučno sleteli na neko drvo, nestali u granama, pa bi se lišće zatreslo, krošnja bi odzvanjala od hrapavih, agresivnih zvukova, činilo bi se da se u njoj odvija krvava bitka. Ponovo bi krenuo Žoze Anajso, jer tako se zvao, i čvorci bi odjednom uzleteli, svi u isto vreme, vruuuuuuuuu. Kada bismo, da ne znamo ko je taj čovek, stali da nagađamo, rekli bismo da je možda ptičarskog zanata, ili da, kao zmija, ima moć da začara i veštinu da privuče, međutim, istina je da je i sam Žoze Anajso podjednako, kao i mi, zbunjen razlozima ovog krilatog festivala, Šta li priželjkuju od mene ova stvorenja, ne čudimo se ovim neobičnim rečima, ima dana kada nam one uobičajene ne prijaju.

Putnik je išao od istoka ka zapadu, takav put mu je odgovarao, ali pošto je morao da zaobiđe jedno ogromno akumulaciono jezero, skrenuo je prema jugu, uz njegovu obalu. Negde oko podneva postaće toplo, za sada duva svež i blag vetrić, kakva šteta što ne može da ga sačuva u džepu kada mu zatreba u vreme vrućine. Premetao je Žoze Anajso te misli, neodređene i nevoljne, kao da mu ne pripadaju, kada je primetio da su čvorci ostali za njim, lebdeli su u daljini, tamo gde je put skretao uz liniju jezera, bez sumnje neverovatno ponašanje, ali, kao što se obično kaže, ko ide, ide, ko ostaje, ostaje, zbogom, ptičice. Žoze Anajso je upravo bio obišao

jezero, gotovo pola sata napornog hoda, između močvara i šuma, i ponovo se vratio na prvobitni put, u smeru kojim je prethodno došao, sa istoka prema zapadu, poput sunca, kad odjednom, vruuuuu, ponovo se pojaviše čvorci, gde li su se samo krili. Dakle, ovaj slučaj nema objašnjenja. Ako jato čvoraka prati nekog čoveka u jutarnjoj šetnji, poput psa vernog svom gospodararu, ako ga čeka koliko je potrebno da zaobiđe jedno jezero i zatim ga prati kao što je i ranije činilo, ne treba mu tražiti da kaže ili otkrije svoje razloge, ptice nemaju razloge već instinkte, često nejasne i nevoljne kao da nam ne pripadaju, govorimo o instinktima, ali i o razlozima i motivima. Nemojmo ni pitati Žozea Anajsa ko je i šta radi u životu, odakle dolazi i kuda ide, ono što o njemu treba znati od njega će se i saznati, i ovaj opis, ova informativna skica, trebalo bi podjednako da služi Žoani Kardi i njenom brestovom štapu, Žoakimu Sasi i kamenu koji je bacio u more, Pedru Orseu i stolici sa koje se podigao, životi ne počinju kada se čovek rodi, da je tako, svaki novi dan bio bi dobitak, životi počinju kasnije, neretko i prekasno, da ne govorimo da ima onih koji samo što počnu, odmah se i završe, zato je onaj uzviknuo, Ah, ko će napisati istoriju onog što je moglo biti.

A sada ova žena, Marija Guavajra je zovu, što je veoma čudno ime, koja se popela na tavan kuće i pronašla jednu staru čarapu, od onih staromodnih i pravih što su, poput sefa, služile da čuvaju novac, simbolična suma, simpatična štednja, pa videvši da je prazna, poče da je para, iz dosade, kao onaj ko nema čime da zabavi ruke. Prošlo je sat vremena, i još sat, i još sat, a duga nit plave vune nije prestajala da se gomila, mada je delovalo da se čarapa nimalo nije smanjila, nisu bile dovoljne četiri već pomenute enigme, ova nam dokazuje da, barem jednom, sadržaj može biti veći od onoga što sadrži. Do ove tihe kuće ne dopire žamor morskih talasa,

senka ptica koje preleću ne zamračuje prozor, pasa ima ali ne laju, zemlja, ako je i podrhtavala, ne podrhtava. Pod nogama žene koja para, niti su postale prava planina koja raste. Marija Guavajra se ne zove Arijadna, s ovim nitima nećemo izaći iz lavirinta, možda ćemo uz njihovu pomoć konačno uspeti da se izgubimo. Kraj, gde li je.